

JOAN PERUCHO I LA TERRA ALTA

Carme Meix i Fuster

Joan Perucho, nascut a Barcelona el 1920, és un escriptor que manté amb la Terra Alta uns vincles molt especials.

El fet d'haver exercit com a jutge de Gandesa durant una colla d'anys li va permetre de connectar a fons amb la nostra comarca. Home de percepcions profundes, veu i viu el paisatge, els pobles, la gent i els esdeveniments, més enllà de la seva materialitat precisa i se submergeix en una dimensió nova, màgica, que traspassa la llinda de l'objectivitat per entrar en el reialme de la subjectivitat més pregona, en els dominis del meravellós, un lloc sempre present per als que, com Perucho, miren el món amb una mirada lúcida, de poeta. Com va dir ell mateix en un article al diari AVUI, 7 de gener del 93: "La relació secreta entre les coses apareix com una poesia misteriosa, oculta fins aleshores, una flor enigmàtica que ens esclata en la sang". Aquest és el matèria de la seva escriptura, una escriptura pastada amb argila i amb somnis.

És força coneguda la seva *Elegia a la terra i als morts de Gandesa*:

*Trista flor de desembre
en el vent arrelada,
nodrida per la sang de tants morts que en
aquesta
terra varen créixer
en herbes de garriga;
que a la casa paterna
i a les mateixes pluges de l'hivern
foren hostes alegres;
aires grisos, menudes flors boscanes
que, com aroma del temps,
perderen les agrestes joies de la primavera.
Tristes joies que graciosament foren atorgades
algun dia.*

*Miserable i seca terra. Avarament intentes
sobreviure a la pols
d'aquestes torrenteres desolades
i a l'infinita malenconia del camperol que llaura*

*sota el crit del voltor.
Dura terra que estimo
en la seva agonia,
dura agonia meva
en el pit aturada.*

No, no hi ha sement que pugui fertilitzar la roca.

*Nodrida per la sang d'aquest morts que floriren
en aspres farigoles
no t'acompanya res sinó el silenci,
l'abandonada espera,
la immensitat augusta i muda del firmament.*

Bosc al Montsagre d'Orta. Foto: Kildo

Quan a la prosa, a part de *Les històries naturals*, una singular novel·la sobre un vampir que recorre les nostres terres en l'època de les guerres carlines, Perucho ha escrit diversos articles i contes que tenen per protagonistes paisatges, gent i fets de casa nostra. He seleccionat alguns fragments d'aquestes narracions per acostar més aquest autor als lectors de la Terra Alta, que encara no el coneixen prou, per estimular-los a llegir i a valorar un autor que tant estima la nostra terra.

LA CLOTXA

"Ramonet, a més de caçador furtiu, dels que coneixen el rastre invisible de la llebre i, encara, per la increïble i subtilíssima invenció del pelatge, si aquesta ja està gitada somiant pastura d'herba dolça, és un traginer que sent la nostàlgia del vells i bons temps, quan pels camins se sentia el cascavelleig dels tirs de mules. Ramonet parla un català ple d'encant, amb dialectalismes propis de la ratlla d'Aragó, i tan aviat com l'aspre vi de la terra li esponja el seny, canta unes jotes que són una pura gràcia antiga, amb cortesia i revenges secretes, amors frustrats, alcoves amb donzelles i romanço i indicacions sobre l'escassetesa en què es troba la flor del romaní.

Per aquells dies vaig voler anar a Horta de Sant Joan i vaig parlar amb en Ramonet, el qual havia estat traginer. Ramonet té ara una carnisseria a Bot, ramat d'ovelles propi i un mastí del Pirineu que anomena castissament Nando. Ramonet va cada setmana a Horta de Sant Joan, on li viu una germana casada amb un boter, i després del tracte del bestiar, ja ben menjat i begut, conta a la tertúlia del cafè, mentre es fa fosc, les seves grates experiències de joventut. Hi ha un pometa de menta a la porta, per a espantar els esperits.

Vam quedar d'acord que marxàriem l'endemà, en sortir el sol. Feia un fred de congelació, com sempre per aquests temps. A l'hora fixada, em vaig llevar tremolant, i bo i fent un cec esforç de voluntat, em vaig rentar al florejat rentamans de la meva cambra (...)

Ramonet em va dir bon dia i em va convidar a pujar al seu carro. Era encara fosca nit, i les estrelles parpallejaven allà dalt (...).

—El fred és viu aquest matí—va dir en Ramonet—. He pensat que ens aniria bé una clotxa per

a esmorzar a la muntanya, que és com a vostè li agrada. Porto a més un vi que és gairebé ranci per la seva aroma.

Vaig aprovar la seva idea tot i que sabia a què m'exposava amb la clotxa, car és un menjar elemental i salvatge, de treballosa digestió, encara que molt apropiat per a aquestes ocasions.

(...) Va sortir, per fi, el sol i van aparèixer a la nostra esquena les cresteries de Pàndols, la serra de la joventut que va morir al combat, i més enllà, entre una broma blavosa, els colls d'Horta i el pic de l'ermita de Santa Bàrbara.

En un revolt del camí, Ramonet va preparar una clotxa explosiva: alls, arengada picada, cebes i tomàquets, bitxo i olives fetes a la brasa. Va partir dos crostons de pa, en va buidar la molla i els va farcir amb aquesta dinamita. Després, va bufar les brases de la foguera, ventant-ne la cendra, i hi va acostar els crostons, mentre els anava untant d'oli d'oliva d'una ampolla. Aquest és un adob totalment ibèric que cal assaborir quan el cos està baix de calories i amb abundoses libacions de vi negre. Hom queda amb els ulls encesos i el fred s'allunya".

ELS CORBS

"Vaig contemplar el vetust convent de Sant Salvador i, més amunt, l'ermita de Santa Bàrbara. Ramonet em va indicar que, durant el tercer diumenge de setembre de cada any, tots els corbs de la comarca conflueixen al cim i teixeixen una aèria corona d'homenatge al sant lloc. Així que es fa de nit, tornen rabents a les seves contrades".

LA FLOR PETRIFICADA

"El senyor secretari de l'ajuntament d'Horta va anar a cercar uns quants fòssils per mostrar-me'ls, puix Horta és terra de fòssils. En va tornar amb un grapat, de tota mida. Me'n va oferir tres o quatre. N'hi havia un que semblava una flor, una flor petrificada.

S'havia apropiat tímidament al grup una nena del poble, de trenes rosses i galtes vermelles, abrigada amb un jersei esmolat. Mirava els fòssils encisada.

—Una rosa— va mormolar.

Li vaig passar la mà per la galta i li vaig fer present de la rosa de pedra. La va prendre delicadament amb dos dits i la va alçar damunt

del seu cap. Vaig veure aquest gest com un conjur.(...)

Mentre sortia al carrer, m'he recordat dels temps senzills d'Horta de Sant Joan, quan Picasso vivia entre els senzills pagesos. M'he recordat de Ramonet, que pretenia vanitosament haver portat els estris, quan era infant, d'aquest "senyor artista del qual vostès parlen", i que seguidament, després de fitar-me de reüll, em contava les seves estupendes aventures de la guerra civil.

M'he recordat també de la rosa petrificada i de la nena de les trenes rosses. Només aleshores he copsat el real sentit de la rosa de pedra. El seu simbolisme és molt senzill. Vol dir que l'efímera bellesa de la rosa s'ha completat en la dura perennitat de la pedra".

LA ÇERENA

Tot va començar a Gandesa, cap al 1192, amb l'existència de la *çerena*, bèstia fantàstica, mig ocell i mig dona, que va trobar al bell mig de la serra Miró de Croàcia, el qual era un dels cinc misteriosos personatges als quals es refereix la carta de població de Gandesa, atorgada pel Mestre del Temple Ponç de Rigalt en la data abans dita. Per cert que, segons l'erudit investigador Josep Romeu Figueras, en la mateixa data cal donar per atorgada la d'Horta de Sant Joan, ja que l'autor de la còpia que va utilitzar mossèn Manyà en el seu llibre no va tenir en compte el còmput de l'Encarnació. Tornant a la *çerena*, que tocava l'arpa d'una manera dolcíssima segona provada tradició, direm que ens la descriu el manuscrit que porta per títol *De diversas naturalezas de animales* que va figurar en l'inventari de Thomas Lombart, especier de Tortosa al 1411, recollit més endavant en els bestiars medievals en lletra semicursiva gòtica, estudiada per Severi Panunzi. Diu:

"Aquestes çerenes podem nós comparar a les fembres qui no són de bona conversació, qui enganen els hòmens, los quals se anamoren d'elles, o per bellesa de cors, o per ullades que elles los fan, o per paraules enganyoses que elles diguen, o en altra manera. En qualsevol manera que ella engan l'ome, ell se pot tenir per mort, si fa un so d'arpa tan dolç que tot hom lo va oyr volenters, tant que s'is és adormit, pus ve-li dessus i alciu-lo".

Aquestes perverses característiques foren

constatades per un membre de la família Liori, tal com informa Miret i Sans en *Templarios i hospitalarios de Cataluña*, mentre esmorzava un clotxa ben sucosa en un lloc conegut com els xipresos de la mola d'Irto. (Per a aquestes qüestions de localització de llocs, cal esmentar la inapreciable ajuda que he trobat al llibre *Toponímia de Gandesa i el seu terme municipal*.)

AIGÜES DE LA FONTCALDA

Si de la zoologia fantàstica passem a les aigües o déus de la natura excepcional i fora del comú, hem de mencionar primordialment la de la Fontcalda dient que la van conèixer il·lustres personatges espanyols del segle de les llums; entre ells, el gran polígraf Isidro de las Pedrochas, que va ser amic de Daniel Defoe. També les va prendre el metge Andreu Piquer, que les va recomanar a Gregori Mayans i Siscar per a una malaltia que patia el seu germà i col·laborador, l'erudit Joan Antoni. En la correspondència llatina de Mayans a Josep Finestres

Estrets de Dalt i Balneari. Foto: Mateu

es fa esment d'aquesta malaltia, però d'una manera disfressada i enigmàtica. L'any passat, gràcies als investigadors Antoni Mestre i Vicent Peset, vaig descobrir finalment la carta en la qual s'esmenten de manera concreta les aigües de la Fontcalda.

D'aquesta carta, n'hi ha un comentari eruditíssim del beat Francesc Gil de Frederic, de la reputada família Gil de Frederic de Benissanet. Era amic de la llumenera de la universitat de Cervera, l'eximi Finestres, i acudia a la Fontcalda tots els estius muntat en una mula vella i atrotinada, acompanyat d'un fàmul, sord-mut i sinistre, dit Baldomer, que portava una casaca verda.

EL BARRANC DE L'INFERN

Si de les aigües passem a les pedres, direm que la primera que trobem documentada és

Barranc de l'Infern. Foto cedida pel C.E. Gandesa

Eco, descrita al *Lapidari* català del segle XV, editat i estudiat fa poc a Londres per Joan Gili. Hi ha un Eco, diabòlicament petrificant, que ressol les paraules en imatges pètries, veritables escultures de pedra de les paraules, però només existeix en certs llocs del Tibet, de Shangri-La i al barranc de l'Infern, a Gandesa. Sembla ser que al barranc de l'Infern hi resta petrificada la imatge de Forcadell, un dels lloctinents de Ramon de Cabrera, el cabdill carlí. El va trobar el meu amic, el malaguanyat pastor Francesc Lobo, que Déu tingui en la glòria."

GANDESOLA

Zura és un animal, de proporcions extraordinàries, que viu a les ciutats inexistents. (...) En els nostres dies, el monstre ha estat relacionat amb una inexistent localitat catalana anomenada per uns Salvaterra i per altres Gandeoles, evident deformació del primitiu Gandesola. Segons el nostre benvolgut amic, el malaguanyat Josep Maria Pascual i Serres, les afrontacions precises d'aquesta localitat eren les següents: limitava, a l'est, amb Riu Sec, a l'oest, amb el terme de Corbera d'Ebre; al sud, amb el terme de Benissanet, i al nord, amb la partida de Vall de Lladres, de Móra d'Ebre. Segons el nostre gran Josep Maria Font i Rius (*Cartas de Población i Franquicia de Cataluña*, 1969) "a mitjans del segle XIII s'adverteix un intent de repoblació d'un paratge situat entre Gandesa, Móra i Pinell, al qual, la corresponent carta atorgada pel lloctinent del comanador de Miravet, en 11 d'octubre de 1248, donava el nom de Gandesola i que segons referència de temps posteriors corresponia a l'anterior de Salvaterra".

No sabem de quina manera Zura apareix vinculat amb Salvaterra o Gandesola, però, per més que he indagat, la gent del país defuig donar temorosament qualsevol mena d'informació. És més, un feixuc silenci s'abat sobre aquest tema. Tanmateix, Zura és aquí. A l'aguait d'alguna cosa."

EL FARDATXO

"Natural de Gandesa i comarca, té la forma aproximada d'un enorme llangardaix. Viu a la copa dels arbres i salta fàcilment d'un a l'altre. El descriví el president de la Diputació de Tarragona, Antoni de Magriñà, quan redactava

Fardatxo. Foto: Kildo

Los siete sitios de Gandesa. Sembla que el pare Gil en parla ja a la seva *Història Natural de Catalunya*. (...)

He cercat i recercat en les novel·les de Blasco Ibáñez i no he trobat rastre del "fardatxo". És llàstima, perquè si les proporcions d'aquest monstre ja són considerables en terres tan esquemàtiques i primes com les de Castella i les de la Terra Alta a Catalunya, em pregunto: ¿quina mida assoliria un bon "fardatxo" criat a gratient en les hortes grasses valencianes, d'exuberància tan barroca?

Un altre lloc, però, on sembla que hi havia "fardatxos" en abundància –avui lamentablement extingits– era la comarca del Priorat, on passaven des de Gandesa, travessant l'Ebre pel procediment natatori. Els monjos d'Escaladei, reputant exquisida la seva carn (tendra com la d'un nadó), els guisaven emprant una fórmula secreta en la qual entraven abundantment les herbes aromàtiques. Amb la desamortització de Mendizábal, els pagesos, que amb llur gasiveria contribuïren a l'enderrocament de la cartoixa manllevant les pedres, eliminaren així mateix els "fardatxos", fent-ne una horrible carnisseria sota el pretext que congriaven la boira. Per altra banda un "fardatxo" sembla ésser el saurí volador, trobat a Albí, i que s'incorporà a l'exèrcit de Cabrera, tal com es consigna en cròniques i relacions fefaents. D'aquest època deu datar la corrandà que, en llavis d'unes velletes, vaig sentir un dia a la Morera:

"Mare si marit em dau
no me'l dau de la Mussara
que la boira sempre hi jau
i és terra que no m'agrada."

No tinc més notícies dels "fardatxos". Això no obstant, el comte de Lacèpede, en les addi-

cions a la *Història Natural*, de Buffon, va escriure una pàgina molt misteriosa que alguns naturalistes associen al monstruós saurí saltador."

Suposo que amb aquesta mostra us he fet idea de l'estil de Joan Perucho i haureu comprès a què em referia quan deia que la seva escriptura és pastada d'argila i de somnis. L'argila de la realitat i l'erudició, les seves constants referències a personatges que existeixen o han existit, a llocs concrets, a records viscuts i paratges localitzables, al costat del somni de la imaginació més desfermada, tant en noms de personatges que mai no han existit en el món real com d'animals fabulosos o fets insospitats. Realitat i fantasia, prosa i poesia, vida i somni s'apleguen i es contraposen en els seus relats. Màgia infinita d'un fabulador que transcendeix els fets habituals i ens aboca al món inaprehensible del misteri i la transcendència. Com diu ell mateix: "L'home no pot renunciar al misteri, als fantasmes. Si es renunciés al misteri, si tot quedés clar i comprès, el món s'aturaria de seguida, pres d'un enorme fastig. Els rellotges deixarien de funcionar i cauríem en l'avorriment i l'ataràxia. Seria la fi".

Llibres o articles consultats:

Monstruari fantàstic. Ed. 62, 1984

Poesia 1947–1973 Ed. 62, 1978.

Antologia de la nova narrativa catalana. Ed. 62, 1975

Dietario apòcrifo de Octavio de Romeu. Ed. Destino, 1985

"Où allez-vous chercher tout ça?" *Avui*, gener 1993